

Orosz Júlia

A szovjet munkásnő: propaganda és valóság

Azt senki nem vonhatja kétségbe, hogy az 1917-ben végbement „Nagy Októberi Szocialista Forradalmat” követően a bontakozó szovjethatalom radikális változásokat hajtott végre a nők helyzetét szabályozó törvényhozás területén. A fiatal szovjet állam női egyenjogúságot hirdetett, és azt a világon elsőként már az 1918. július 10-i Alkotmányában törvénybe is foglalta. Lenin 1919. szeptember 23-án a munkásnők IV. moszkvai konferenciáján tartott beszédében kijelentette: „ahhoz, hogy a nő teljesen felszabaduljon, és valóban egyenlő legyen a férfival, társadalmi háztartásra és a nőnek a közös termelőmunkában való részvételére van szükség.”¹ A nőkérdés Lenin utóda, Sztálin politikájában is fontos helyet kapott. 1936. december 5-én a Szovjetek VIII. Rendkívüli Kongresszusán elfogadták a Szovjetunió új Alkotmányát. Az alkotójáról elnevezett Sztálini Alkotmány széleskörű jogokat biztosított a szovjet polgárok számára. 122. cikkelye kimondta, hogy „a nőt a férfival egyenlő jogok illetik meg a gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi élet minden területén.”² A cikkely második része, arról szólt, hogy mi biztosítja a nők egyenjogúságát. „A nők ezen jogainak megvalósítását biztosítja az, hogy a nőknek férfiakkal egyforma joguk van munkára, munkabérré, pihenésre, szociális biztosításra és művelődésre, továbbá az anya és gyermeke érdekeinek állami védelmére, hogy a nőknek fizetési terhektől való szabadságot adnak, továbbá szülőotthonok széles hálózatával, csecsemő- és gyermekotthonokkal.” A kommunista hatalom minden alkalmat megragadott annak érdekében, hogy hangsúlyozza a nők, akik elől végre ledőltek a több évtizedes korlátok „egyenjogú polgárai a szocialista társadalomnak”³, legyen szó munkáról, tudományról, vagy vezetésről.

* A kutatást és a tanulmány elkészítést az MTA Domus Hungarica és a Visegrad Scholarship Program támogatta

¹ Lenin. A nőmunkásmozgalom feladatairól a Szovjet Köztársaságban. Beszéd a munkásnők IV. moszkvai városi párton kívüli konferenciáján. 1919. szeptember 23. In: Recski Ágnes (szerk.): Marx–Engels–Lenin: A nőkérdésről és a családról. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1974. 123.

² Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. In: Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков: Очерк истории Советской Конституции. Москва, Политиздат, 1987. <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>

³ Смольницька Мирослава: Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Інститут

Simone de Beauvoir francia író, a feminizmus egyik úttörője *A második nem* c. könyvében úgy vélte, hogy a nő „egyedül a munka segítségével tudja nagy részben áthidalni azt a távolságot, amely őt a férfitől elválasztja, egyedül a munka biztosítja számára a konkrét függetlenséget.”⁴ 1945 után a nemi szerepek között a legfontosabb változást világszerte a nők fizetett foglalkoztatásba való beáramlása jelentette, ami alapvetően változtatta meg társadalmi helyzetüket, szerepüket.⁵ Kereső tevékenységük kihatott a családon belüli munkamegosztásra. Az állam kötelessége lett megteremteni a nők kettős teherviselését megkönnyítő szükségleteket. A nők társadalmi és gazdasági helyzetének javítása, a női egyenjogúság hirdetése a szovjet állam célkitűzései közé is bekerült, ám a propaganda által festett kép és a valóság sokszor nem fedt egymást. Napjainkban még abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a szocialista korszakban élt személyek felkereshetők, személyes tapasztalataiknak köszönhetően pedig átfogóbb, és hitelesebb képhez tudunk jutni a korszakról és a munkásnők helyzetéről. Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy betekintést adjak a kárpátaljai nők szocialista korszakbeli valós mindennapi életébe, összevetve azt a korabeli sajtóban megjelenő hivatalos képpel. A visszaemlékezések és a sajtótermékek egyaránt a nőtörténeti kutatások alapforrásai közé tartoznak, mert a sajtó, bár nem tükrözte, hanem inkább elleplezte a valóságot, mégsem mellőzhető a kor legfontosabb történeti forrásai közül.⁶

A Szovjetunió nagyon jól kiépített, szerteágazó propagandagépezettel rendelkezett. A sajtó az egyetlen, mindenki számára elérhető kommunikációs eszköz volt a korszakban. Az élet minden területére kifejtette hatását, legyen szó közzsféréről vagy magánéletéről. A sajtótermékek befolyásoló képessége hatalmas volt,⁷ s azt eszközként használták a lakosság tudatformálására.⁸ A nők gyakori szereplőivé váltak a sajtónak. Az újságok rendszeresen írtak a nők megváltozott helyzetéről, a rendszer által biztosított lehetőségeikről, az élet különböző területein végzett kiemelkedő tevékenységeikről, eredményeikről. A sajtó nem szűnt meg hangoztatni a női egyenjogúságot: „A Szovjet-Uniót bátran és joggal a nők országának is nevezhetjük. Mert széles e világnak nincs még egy másik

історії України, Київ, 2011. №16. 163.

http://history.org.ua/JournALL/xxx/xxx_2011_16/12.pdf

⁴ Simone de Beauvoir. *A második nem*. Budapest, Gondolat, 1971. 511.

⁵ Victor R. Fuchs. *A nemek közötti gazdasági egyenlőtlenségekről*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. 28.

⁶ Széchenyi Ágnes. *A huszadik század hiányzó magyar sajtótörténete – Adósságlista és javaslat*. Magyar Tudomány, 2004/10. 1160–1161.

⁷ Schadt Mária. „Feltörekvő dolgozó nő”. *Nők az ötvenes években*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2003. 94.

⁸ Schadt Mária. *Ideológia és valóság, az 1950-es évek nőideálja a magyar filmekben*. Kultúra és közösség, 2012/ I-II. szám. 1

állama, amelyben a nőt annyira megbecsülnék, olyan széleskörű érvényesülési lehetőséget biztosítanak a számára, mint itt, ahol a gazdasági, kulturális és politikai élet minden ágazatában teljesen egyenjogú a férfival.”⁹ A női egyenjogúság hirdetése mellett a sajtó feladata volt az új nőideál, a szovjet élmunkásnő népszerűsítése, aki bárhol és bármilyen munkahelyen megállja a helyét, akár férfias szakmákban is. „A Szovjetunióban, nőket láthatunk bonyolult, önműködő esztergapadok mellett, villanyerőművek irányító táblája előtt, nőket találunk a műhelyekben, mint mestereket és mérnököket. Szovjet nők üzemeket, kolhozokat vezetnek, vonatokat irányítanak, traktorokat és kombájnokokat kezelnek [...]. Dolgozzék a nő bárhol és végezzen bármilyen munkát – munkája után ugyanolyan jutalmazást kap mint a férfi.”¹⁰ A szovjet minta minden szocialista ország számára követendő példa volt.

Vizsgálódásunk színtere, Kárpátalja, a második világháborút követően került a Szovjetunió kötelékébe. A hivatalos rendeletet – miszerint a térséget, Kárpátontúli terület néven az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolják – 1946. január 22-én adták ki.¹¹ Ezután megkezdődött a térség teljes körű szovjetizálása, amely alól a sajtó sem vonhatta ki magát. Az addig megjelenő lapokat beszüntették és felváltották őket a Kommunista Párt hivatalos sajtóorgánumai. A Vörös Zászló¹² 1946. áprilisi számában már a női egyenjogúság kárpátaljai megvalósításáról olvashatunk, melynek teljes kibontakoztatásához bizonyos időre lesz szükség, de a szovjetállam propagandájával, felvilágosító munkájával mindenben ennek elősegítését fogja szolgálni.¹³

Munkásnők a sajtóban

A gyárakban, üzemekben és kolhozokban dolgozó kiváló élmunkás és sztahanovista nőkről szóló cikkek általánosak voltak a korszakban. Ahogyan Tóth Eszter Zsófia történész megjegyzi, a kornak megvoltak – mai szóval élve – a maga

⁹ A Szovjet-Unió mint a nők országa. Vörös Zászló, 2. évfolyam, 20. (29). szám. 1946. március 10. 1.

¹⁰ A Nők világkongresszusán Andrea Andreen asszony szólalt fel. Új Szó, 6. évfolyam, 139. szám. 1953. június 9. 3.

¹¹ Oficinszkij Román – Fedinec Csilla: Kronológia 1944–1991. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 354.

¹² A Vörös Zászló az Ukrajnai Kommunista (Bolshevik) Párt berehóvi (beregszászi) kerületi (járási) bizottságának lapja volt. Első száma 1945. decemberében jelent meg. Eleinte heti kétszer, majd háromszor jelent meg.

¹³ A kárpátaljai nők a teljes egyenjogúság útján. Vörös Zászló, 2. évfolyam, 31. (40). szám. 1946. április 18. 4.

„celebjei”.¹⁴ Ha kezünkbe vesszünk egy korabeli sajtóterméket, olyan dolgozó nőket ismerhetünk meg belőlük, akik kimagaslóan helyt álltak a termelésben és állandó jelleggel túlteljesítették a sztálini normát. A szocialista országok munkásnői és parasztasszonyai számos fotón szerepeltek. Ezekkel a riportokkal, beszámolókkal szeretnék volna népszerűsíteni a munkavállalást a nők körében, valamint megmutatni a világnak mennyi lehetőséget ad a szovjet állam női polgárai számára az egyenlőség jegyében. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező nők elsősorban a kolhozokban, mezőgazdasági munkásokként vagy az ipar különböző ágazataiban dolgoztak. A magasabb végzettségű nők pedig általában irodai adminisztratív munkákat láthattak el.¹⁵ Egyes nők kiemelkedő munkájuknak köszönhetően magasabb, akár vezetői szerepekbe kerülhettek. Az állam, hogy éreztesse, elismeri és nélkülözhetetlennek tartja a női munkát, különböző érdemrendekkel tüntette ki a munkaversenyekben kimagasló teljesítményt felmutató nőket.

A más szovjet területeken sikeres példaképek mellett, a sajtó cikkeit tanulmányozva sok kárpátaljai élmunkásnőt is megismerhetünk. A politika általuk akarta elfogadottá tenni az új nőideált. Ezek a nők hűségesek voltak a szovjet-rendszerhez, nyilatkozataikban csak dicsőíthették a kommunista hatalmat. „Nagyon nehéz volt a múltban a kárpátontúli nők helyzete. Ha nem jön keletről a felszabadító Vörös Hadsereg, mireánk is szenvedés és kilátástalan sötétség várt volna. De eljött a várva-várt felszabadulás [...]. A Sztálini Alkotmányban biztosítva vannak a férfakkal egyenlő jogaink. Nem néznek le, nem tekintenek többé alacsonyrendűeknek bennünket. A nők előtt megnyílt az érvényesülés széles útja” – nyilatkozta két kárpátaljai nő.¹⁶ Érdekes megfigyelni, hogy egy-egy kiemelt nő többször is megjelent a sajtó hasábjain. Így például Kovács Gizelláról, a fiatal brigádvezetőről, nem csak kárpátaljai újságokban olvashatunk, hanem a magyarországi Nők Lapjában is találhatóunk róla szóló riportot. 28 évesen nevezték ki a Mezővári Sztálin kolhoz brigádvezetőjének. „Kovács Gizella, aktív szovjet nő, munkába lépésekor teljesen újjászervezte brigádját [...]. A női szervezet és a kolhoz nem csatlakozott új, nő brigádvezetőjében, mert az egész mező brigád első helyen áll mindenféle munkában.”¹⁷ Kovács Gizella először nem akarta elvállalni a brigád vezetését, mert egyrészt félt a nagy felelősségtől, másrészt pedig szokatlan volt számára, hogy egy parasztasszony ilyen pozícióba

¹⁴ Farkas Judit. A szocializmus, ahogy a nők megélték.

http://www.kisalfold.hu/vilagvevo/a_szocializmus_ahogy_a_nok_megeltek/2213165/

¹⁵ Tóth Anita Eszter. Politika és női egyenjogúság. Archívnet, 5. évfolyam (2005) 3. szám. http://www.archivnet.hu/politika/politika_es_noi_egenjogusag.html

¹⁶ Baráté Mária, Orosz Rozália. Méltók leszünk Pasa Angelinához. Sztálini Győzelem, 2. évfolyam, 19. (60.) szám 1951. március 7. 1.

¹⁷ Balog Irén. Nő, mint brigádvezető. Szovjet Falu, 1. évfolyam, 37. szám. 1950. augusztus 30. 2.

kerüljön. „[...] a brigádomban 168 ember dolgozik. A férjem is ott van, neki én parancsolok. Gondomra van bízva 3 vetőgép, 1 traktor, 36 ökör és 16 ló. 460 hektáron dolgozik a brigádom [...].”¹⁸ A mezővári Sztálin kolhozban a munkások fele nő volt, Kovács Gizella brigádjában 95 nő tevékenykedett. A brigádvezetőség mellett a falusi szovjet [Tanács] képviselője lett, 1951-ben pedig párttagjelölt. „A változást a legjobban mutatja be az én életem. Az éhbéréért dolgozó, napszámba járó nincstelenből csoportvezető, majd brigádvezető és a falusi Szovjet képviselője lettem. Az egykori egyszobás kunyhó helyén, tágas kétszobás házat építettem [...]. Engem nagy pártunk nevelt. Ma már párttag jelölt vagyok és minden örömmel arra törekszem, hogy végrehajtsam pártunk és kormányunk határozatait.”¹⁹

Az 1927-es születésű Rakonca Gizella, a beregszászi szőlőszovhoz csoportvezetője az 1950-es évek elején szintén a sajtó középpontjában került. Több cikket írtak róla, ezt annak köszönhetette, hogy az 1949-ben négy és félhektárnyi szőlőről hektáronként 98 mázsa szőlőt szüretelt le, amiért megkapta a Szocialista Munka Hőse címet.²⁰ Ezt a címet az SzSzKSz Legfelsőbb Tanácsának utasítása szerint megkaphatta minden olyan mezőgazdasági élmunkás, aki a termelésben kiemelkedő eredményt ért el, s ezzel hozzájárult a Szovjetunió hatalmának erősítéséhez és dicsőségének növeléséhez.²¹ Rakonca Gizella szőlészeti tanfolyamot végzett el, s az itt megszerzett agrotechnikai tudást alkalmazva ért el nagy sikereket a termelésben.²² Ezután sokszor találkozhatunk a nevével, például A szocialista munka hősei,²³ Iparunk és mezőgazdaságunk élenjárói,²⁴ A kommunizmus tevékeny építői²⁵ stb. cikkekben.

A Beregszászban működő Május 1 nevet viselő bútorkombinátban számtalan nő dolgozott, akik rendszeresen túlteljesítették a normát. Közülük országos hírnévre tett szert a sztahanovista Titka Gizella. Kétgyermekes édesanyaként

¹⁸ Osvát Katalin. „Az én birgádom” (Pillanatkép egy kárpátaljai olhozparasztasszonyról). *Nők Lapja*, 2. évfolyam, 41. szám. 1950. október 12. 3.

¹⁹ Kovács Gizella. A nő – nagy erő a kolhozban. *Vörös Zászló*, 7. évfolyam, 19. (659.) szám., 1951. március 8. 3.

²⁰ Rakonca Gizella. *Szovjet Falu*, 1. évfolyam, 51. szám. 1950. október 18. 2.

²¹ Milyen termésért adományozzák a Szocialista Munka Hőse címet. *Szovjet Falu*, 1. évfolyam, 21. szám. 1950. július 5. 2.

²² Rakonca Gizella. A tudománnyal karöltve. *Vörös Zászló*, 8. évfolyam, 86. (838.) szám, 1952. november 25. 3.

²³ A Szocialista Munka Hősei. *Vörös Zászló*, 6. évfolyam, 55. (485.) szám, 1950. július 9. 1.; *Szovjet Falu*, 1 évfolyam, 23. szám. 1950. július 12. 1.

²⁴ Iparunk és mezőgazdaságunk élenjárói, *Vörös Zászló*, 7. évfolyam, 19. (659.) szám, 1951. március 8. 3.

²⁵ A kommunizmus tevékeny építői. *Vörös Zászló*, 7. évfolyam, 50. (690.) szám, 1951. június 28. 3.

érkezett az üzembe, ahol először a körfűrész mester mellett helyezkedett el. „Az idő múlt, s a szerény munkásnőből üzemünk, a berehová Május Elseje butorkombinátus közismert sztahanovistája lett [...]. A Faiparügyi Minisztérium, több más kiváló sztahanovistával együtt, Titka elvtársnőt, a »szocialista verseny kitüntetettje« éremmel és díszoklevéllel jutalmazta.”²⁶ Segédgépkezelőként az 5 éves terv évei alatt közel 8 évnyi feladatot végzett el.²⁷ Fejlődéséről így mesélt: „A siker nem jött magától, keményen harcoltam érte. Fokról-fokra emelkedett termelésem [...]. 1948-ban már 200–220 százalékra teljesítettem feladataimat [...]. Meghatottan vettem át a 240 százalékos teljesítményért nekem adományozott sztahanovista jelvényt. Nem sokkal ezután az üzem csiszolóműhelyébe kerültem. Rövidesen az üzem mestere lettem [...]. De nem érem be azzal, hogy én magam jól végzem a munkát, munkatársaimat is élenjáró dolgozókká neveltem.”²⁸ Titka Gizella, egy egyszerű munkásnőből népbíróvá és a városi Szovjet képviselőjévé fejlődött.

Élenjáró munkája eredményeképpen néhány nő egészen magas pozícióba kerülhetett. Így például az 1941-es születésű Ladányi Anna, a munkácsi járási Lenin kolhoz csoportvezetője, a Szocialista Munka Hőse 1950-től a Szovjet Kommunista Párt tagja volt, többször részt vett az SZKP moszkvai kongresszusain a kárpátaljai delegáció tagjaként.²⁹ Az USzSzk Legfelső Szovjetjének kárpátaljai képviselője volt.³⁰ Fotul Mária – a Szovjetunió Legfelső Szovjetjének Kárpátontúli képviselője – 1918-ban született, szegény parasztcsaládban. Szülei nem tudták taníttatni, így 11 éves korától kezdve béreskedett. A szovjetrendszer bevezetése után a szolymai járási „Molodaja Gvárdija” kolhoz aktív tagja, csoportvezetője volt. Tehetséges szervezőnek, agitátornak és vezetőnek bizonyult, ezért a kolhozelnökség tanfolyamra küldte, melynek elvégzése után kolhozelnökké választották. „Fotul Mária Jozsipivnát ismerik és becsülik, mint aktív társadalmi tényezőt, mint jó kolhozszervezőt és kommunistát, aki minden erejét és energiáját népe és szovjet hazáért fordítja.”³¹ Antal Jolán szintén kolhozelnöki szerepkörhöz jutott. Ő Szalóka község Marx Károlyról elnevezett kolho-

²⁶ Gábor Ödön. A kommunizmus aktív építői: Négy év alatt hét évi feladat. Vörös Zászló, 6. évfolyam, 20. (450). 1950. március 9. 3.

²⁷ Kopin Elza. Körzetünk női aktivistái. Vörös Zászló, 7. évfolyam, 19. (659.) szám, 1951. március 8. 3.

²⁸ Titka Gizella. A békés alkotó munka emberei: Köszönet a pártnak. Vörös Zászló, 8. évfolyam, 79. (821.) szám, 1952. szeptember 25. 3.

²⁹ Zsigmond Mária. Találkozások Kárpát-Ukrajnában. Nők Lapja, 7. évfolyam, 50. szám. 1955. december 15. 3.

³⁰ Területünkről. Sztálini Győzelem, 4. évfolyam, 25. (274.) szám, 1953. március 25. 1.

³¹ A kommunisták és a pártonkívüliek blokkjának jelöltjei: Fotul Mária Jozsipivná. Vörös Zászló, 6. évfolyam, 18. (448.) szám, 1950. március 2. 2.

zának vezetője lett.³² Eperjesi Erzsébet, a szőlősi járásban található Március 8 kolhoz farmvezetője a dolgozók képviselője lett a területi Szovjetben.³³ Több nőt is fel lehetne még sorolni, akik a szocializmusnak köszönhetően érték el vezetői szerepet. Rengeteg fiatal lányról vagy idősebb asszonyról olvashatunk, akinek a szovjet rendszer megváltoztatta az életét. „Nem tudhatjuk mennyiben alakult volna másképpen a nők emancipációja, ha nem kerül sor a szocializmusra”³⁴ – mondja Tóth Eszter Zsófia. A nők munkába állása évről-évre növekedett. Ezekkel a női portrékkal a hatalom azt akarta sugallni, hogy a nők, függetlenül társadalmi helyzetüktől és képzettségüktől, sokat tesznek és tudnak tenni az ország fejlődése érdekében.³⁵

Anyaság a szocializmusban

A tradicionális paraszti társadalomban a nő elsődleges feladata a gyermekszülés és nevelés, mellette pedig a háztartás vezetése és az egész család ellátása volt. Tevékenységük elsősorban otthonra szorítkozott. A szocializmusban a hagyományos női szerep mellé társult a kenyérkereső másodlagos szerep.³⁶ A propagandagépezet a dolgozó, sokgyermekes nőt hős anyává, példaképpé emelte. A szovjethatalom különleges figyelmet fordított a sokgyermekes anyákra. A második világháború idején, 1944. július 8-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elfogadott egy rendeletet a nők és az anyaság védelméről, amelynek alapján növelték az állami támogatást a terhes nők, a sokgyermekes és az egyedülálló anyák számára.³⁷ A sokgyermekes anyák már a harmadik gyermek szülése után egyszeri különleges állami segélyben részesültek (a háború előtt csak a hetedik gyermek után járt). Az egyedülálló anyák pedig már az első gyermek születése után kaptak segélyt. Ezen kívül a gyermek egy éves korától öt éves koráig is járt némi juttatás. A törvényt Kárpátaljára is kiterjesztették, s már 1946. február 25-én sor

³² Két magyar kolhozparasztasszony Szovjet-Kárpátukrajnából. *Nők Lapja*, 2. évfolyam, 40. szám. 1950. október 5. 3.

³³ A helyi Szovjetek választása előtt. *Sztálini Győzelem*, 4. évfolyam, 14. (263.). 1953. február 18. 1.

³⁴ Farkas Judit. A szocializmus, ahogy a nők megélték. http://www.kisalfold.hu/vilagvevo/a_szocializmus_ahogy_a_nok_megeltek/2213165/

³⁵ Tóth Anita Eszter. Politika és női egyenjogúság. *Archívnet*, 5. évfolyam (2005) 3. szám. http://www.archivnet.hu/politika/politika_es_noi_egyenjogusag.html

³⁶ Molnár László. A nők társadalmi helyzete Magyarországon. (Demográfiai Szociológiai Füzetek). Budapest, A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Központi Kiadványa, 1977. 6–9.

³⁷ С. М. Білівненко, Р. Л. Молдавський, Н. О. Соляник: Радянська жінка в умовах другої світової війни. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2012, Вип. 32. 261.

került az első sokgyermekes anyák segélyezése.³⁸ „A szovjethatalom egyik legszebb gondoskodása ez a segély, megbecsülése, megsegítése az anyáknak.”³⁹ Az anyákat ötödik gyermekük születése után Anyai dicsőség rendjével és Anyaság nevű érdmével tüntették ki, hogy ezzel ismerjék el az állam és a társadalom számára tett érdemeiket. A tíz és többgyermekes anyák pedig a Hős anya megtisztelő címet viselhették.⁴⁰ A sajtó rendszeresen nyilvánosságra hozta a kitüntetett sokgyermekes anyák névsorát, valamint rövid velük készített riportokat is közölt. Orosz Mária, 10 gyermekes anyja a következőképpen nyilatkozott: „a szovjet kormány nagyra értékeli a sokgyermekes anyákat, kitüntetések, pénzügyi segítséget ad nekik. Én például, 1946. óta 12000 rubelt kaptam az államtól. Megkaptam a szovjet anyák legszebb kitüntetését a »Hős anyja« címet.”⁴¹

A propaganda nagy gondot fordított az anya és a gyermekvédelem igazolására is, Eszerint az állam igyekezett egy részt átvállalni a dolgozó nők kettős teherviseléséből az ehhez szükséges intézményhálózat kiépítésével. Az 1950-es évek elején Kárpátalján is sorra nyíltak a kolhoz-bölcsődék és óvodák, valamint gyermekkertek. „Már több mint két hónapja megnyílt kolhozunkban a bölcsőde, amelyben fél éves kortól 3 éves korig neveljük a gyermekeket. Bölcsődénk igen nagy segítséget nyújt a kisgyermekes anyáknak.”⁴² A bölcsődékben, óvodákban napi többszörös étkezésben részesülhettek a gyermekek. A gyermekintézményeknek köszönhetően felszabadult nők számottevő munkaerőt jelentettek. Ám a valóságban az intézmények számbelileg elmaradtak a szükségletekhez képest. Például Beregszászban 1947 elején mindössze négy napközi gyermekotthon és két bölcsőde működött,⁴³ a falvakban pedig még rosszabb volt helyzet. „A kolhozelnök a napokban felszólította az összes kisgyermekes anyákat [!], hogy haladéktalanul álljanak munkába. Arról azonban a kolhozvezetőség nem gondoskodik, hogy a kolhoz-bölcsődét megszervezze.”⁴⁴ Sőt, azt is fontos megemlíteni, hogy a kolhozok által nyitott bölcsődékbe és óvodákba csak a kolhoztagok

³⁸ Szovjethazánk a sokgyermekes anyákért. Vörös Zászló, 2. évf. 26. (35.) szám, 1946. március 31. 1.

³⁹ Nádas Anna. Kitüntetik a sokgyermekes anyákat. Vörös Zászló, 2. évf., 54. (68.), 1946. június 4. 1

⁴⁰ A szovjethatalom a nőkért. Asszonyok, 2. évfolyam, 1. szám. 1946. január 1. 4.

⁴¹ Orosz Mária. Öröm a szovjet anyja élete. Vörös Zászló, 6. évfolyam, 52. (482.) szám, 1950. június 29. 3.

⁴² Popovics Margit. Növekszik a bölcsőde létszáma. Szovjet Falu, 1. évf. 24. szám. 1950. július 15. 2.

⁴³ Kovács Judit. Gyermekotthonok és bölcsődék városunkban. Vörös Zászló, 3. évf. 22. (135.), 1947. március 16. 2.

⁴⁴ Szacsarovszki P. Mikor nyitják meg a kolhoz-bölcsődét? Vörös Zászló, 47. (687.) szám, 1951. június 17. 4.

gyermekei járhattak, így általában a nagyszülők vagy idősebb asszonyok, szomszédok segítettek, helyettesítették otthon a másutt munkába álló nőket.

Kutatásom során kárpátaljai magyar nőkkel készítettem interjúkat, hogy ez által valósabb képet tudjak kapni a nők helyzetéről a korszakban. A továbbiakban ezekből szeretnék részleteket kiemelni, így betekintést nyújtani a kárpátaljai magyar nők munkalehetőségeibe, problémáiba. Adatközlőim egyszerű, sok gyermekes parasztcsaládokból származtak, ahol eredetileg az édesapa volt a családfenntartó, az édesanya pedig a háztartásban tevékenykedett. Interjúalanyaim elsősorban alacsony iskolai végzettséggel rendelkeztek, így többségében mezőgazdasági munkásként vagy tradicionális női szakmákban dolgoztak.

K. Erzsébet⁴⁵ 1927-ben született, hétgyermekes családban. Édesapja hentes, édesanyja háztartásbeli volt. Nyolc osztályt végzett el. Gyermekkorára boldogan emlékezett vissza, elmondása szerint édesapja foglalkozásának köszönhetően jól jómódban élhettek. Fiatalon mezőgazdasági munkásként (szőlészetben – O. J.) dolgozott a kolhozban a család többi tagjával, majd szakácsnő, később pedig mosónő volt a helyi kórházban. Gyermekére anyósa vigyázott, amíg ő dolgozott. Férje nagyon korán, mindössze ötévnyi házasság után elhunyt, így két kicsi lányát egyedül kellett nevelnie, majd csak 1964-ben ment újból férjhez.

Az 1932-es születésű S. Rozália⁴⁶ egyszerű parasztcsaládban nevelkedett fel, két testvérrel együtt. Szülei mezőgazdasággal foglalkoztak, így gyermekkorától kezdve járt a földekre dolgozni. A háborús évek miatt, csak öt osztályt végzett el. Édesapjukat korán elvesztették, s mivel testvérei fiatalabbak voltak interjúalanyomtól, ezért a család fenntartása édesanyjukra és órá esett. 1949-től már az újbátyúi Micsurin kolhozban dolgozott, ahol csoportvezető lett. Férje szintén a kolhozban dolgozott, mint traktor- és kombajnkezelő. Két lányuk született, akikre szintén a nagyszülők vigyáztak, ameddig S. Rozália dolgozott.

T. Gizella (1942) szülei szintén gazdálkodó emberek voltak. Ketten voltak testvérek. Szüleit korán elvesztette, 19 éves volt, amikor meghalt beteges édesanyja, 21 pedig amikor édesapja is elhunyt. Fiatalon férjhez ment és a helyi szanatóriumban helyezkedett el, mint takarítónő. Erről így mesélt: „én itt dógoztam a szanatóriumban, 35 évet takarítottam. Hát dógoztunk a konyhára is, a mosókonyhára is, akkor dógoztam 3 évet a raktárba is [...], akkor már sírtam M. Irénnek, azt mondja vegyétek már le ezt az asszonyt, hát nincs annak senki se otthon, hát ugyi el kellett végezni az itthoni munkát is. Kert is vót, szotek [a szántó föld vagy más mezőgazdaságilag hasznosítható terület – O. J.] is vót, jószág is vót, fiaskocánk vót, aprójószág, mindennel kellett foglalkozni, meg akkor a papír-

⁴⁵ K. Erzsébet (szül. 1927) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2015. augusztus 3.

⁴⁶ S. Rozália (szül. 1932) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2014. augusztus 28.

munkát is kellett a raktárba csinálni.”⁴⁷ Mivel szülei korán meghaltak, anyósa pedig másik községben lakott, nem volt, aki besegítsen neki az alapvető háztartási munkákban vagy a gyerekek nevelésében. Így akkor tudott újra munkába állni, amikor gyermekét két és fél évesen óvodába adta. Szőlőfalujában már 1945 óta működött óvoda.⁴⁸

D. Lida⁴⁹ néni, aki 1927-ben született, annyiban különbözik a többiektől, hogy orosz nemzetiségű. Édesanyja 1937-ben, édesapja pedig 1942-ben meghalt, így nagymamájuk nevelte őket testvérével. Rettentő nehéz sorsa volt, gyermekként átélte az 1932–33-as éhínséget, a munkatáborok világát és a második világháborút ápolóként. Nemhiába kapta a Munka veteránja és a Szülőföld védelmezője kitüntetések elismerésül az államtól. 1947-ben került Kárpátaljára, ahol megismerkedett leendő férjével és letelepedett. Házasságukból két fiúk született. Eleinte mosónőként dolgozott a kórházban, majd elment nővéri képesítést szerezni, így egyszerre dolgozott és tanult, mellette nevelte gyermekeit. Férje szülei sem számíthatott, mivel nem támogatták a házasságukat. Erre így emlékezett: „úgyhogy dolgoztam héttől négyig, hat órától este mentem iskolába, két és fél évig dolgoztam is tanultam is [...]. Most már dekretet [szülési szabadság – O. J.] kapnak, akkor nem kaptak, megszülettem vagy két hetet itthon voltam, aztán mentem dolgozni. Vittem a gyereket dolgozni, megkötöttem a kocsiba, mikor volt idő ránéztem, mikor nem. Mentem kenyérért sorba állni. Nem volt pampers [el-dobható pelenka – O. J.], míg ott álltunk a sorba összepisilte magát, de hoztam kenyeret [...].”⁵⁰ Mivel anyósa segítségére nem számíthatott, a szomszédok felügyeletére bízta néhanapján a gyerekeket.

T. Ilona⁵¹ 1938-ban született sokgyermekes családban. Édesapja földműves volt, megjárta a málenkij robotot, édesanyja háztartásbeli. Édesapja távolléte alatt nehezén élt meg a család, a szovjetek bejövetele után kénytelenek voltak beállni a kolhozba. Ilonka néni lánykorában a beregszászi szőlőszovhozba járt dolgozni. 1967-ben ment férjhez, elmondása szerint utána már jobb világ következett, hiszen férje tanult ember volt, a helyi kolhozelnök fia. Apósa két okból is ellenezte a házasságot, egyrészt mert csak egy kolhoztag lánya volt, másrészt pedig mert a lánytestvéreinek nem született gyermekük, s attól tartottak, hogy interjúalanyom is meddő. T. Ilona egy gyermeknek adott életet, akire az egész

⁴⁷ T. Gizella (szül. 1942) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2015. július 24.

⁴⁸ Medveczky Olga. A vuzlovei óvoda betölti hivatását. Vörös Zászló, 3. évfolyam, 40. (153.) szám, 1947. május 18. 2.

⁴⁹ D. Lídia (szül. 1927) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2014. augusztus 26 és 2014. október 01.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ T. Ilona (szül. 1938) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2015. július 27.

család nagyon vigyázott. Ilonka néni 26 évet dolgozott a helyi szanatóriumban, 46 évesen lett özvegy, de gyermekét a nagyszülők segítségével – apósa később a falu bírója lett – a moszkvai egyetemen taníttatta, ahol apjához hasonlóan könyvelői diplomát szerzett.

A fent idézett részletekből látható, hogy a dolgozó nőnek, családi helyzetétől, munkaköri beosztásától függetlenül, mindig is problémát jelentett a családi, háztartási és munkahelyi kötelezettségek összeegyeztetése, amit a szakirodalom női kettős teherviselésként emleget. Néhány évtizeddel ezelőtt a nők otthon a háztartásban dolgoztak és nevelték gyermekeiket. Ez a tény interjúalanyaim élettörténetéből is kitűnik, hiszen mindnyájuk édesanyja háztartásbeli volt, s csak a szovjet rendszer következtében kényszerültek munkát vállalni. Interjúalanyaim már a szocialista kor leányai, életük nagy részében a Szovjetunió állampolgárai voltak, mint dolgozó, munkásnők. A második világháború után a nőknek – többek között a háborús veszteségek miatt fellépő férfimunkaerő hiánya miatt – tömegesen kellett munkát vállalniuk, amihez hozzájárult a szovjet propaganda által oly nagyon sulykolt munkásnői ideál. A szovjet munkásnői ideálját hangoztatta a kárpátaljai sajtó is. Olyanok példáját állítottak a többiek elé, akik éltek a hatalom által kínálta lehetőségekkel, és részt vettek a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális élet alakításában. A valóságban nem volt ilyen könnyű a nők helyzete, rendszerint a jobb megélhetés érdekében vállaltak munkát, s mellette rájuk hárult a családon belüli feladatok megoldása is, hiszen azok a gyermekintézmények, melyek megkönnyítik a dolgozó nők életét, a korszakban a szükségletekhez képest csak lassan épültek ki.